

Pekka Savola

Hylätään selvästi perusteettomana – Tuomioistuimen tutkimisvallasta erityisesti kuluttaja-asioissa

HAKUSANAT: prosessioikeus, kuluttajansuoja, EU-oikeus, pakottava säännös, yksipuolinen tuomio

1. Johdanto

Tässä artikkelissa selvitetään yleisen tuomioistuimen oikeutta ja velvollisuutta tutkia omasta aloitteestaan eli viran puolesta ratkaisuun vaikuttavia seikkoja tavanomaisissa (dispositiivisissa) riita-asioissa. Kysymys konkretisoituu erityisesti oikeudenkäymiskaaren (4/1734, OK) 5:3:ssä säädetyissä summaarisissa rahamääräistä saamista koskevissa kanteissa, jotka pannaan vireille suppealla haastehakemuksella. Jos vastaaja ei ole antanut pyydettyä vastausta määräajassa tai esittänyt kiistämiselle relevanttia perustetta, asia ratkaistaan valmistelua jatkamatta. Kanne hyväksytään tällöin yksipuolisella tuomiolla, mutta siltä osin kuin kantaja on luopunut kanteesta tai se on selvästi perusteeton, kanne hylätään tuomiolla (OK 5:13).¹

Artikkelissa tutkitaan sitä, milloin heikomman osapuolen suojaksi pakottavia säännöksiä voidaan tai tulee soveltaa tuomioistuimen omasta aloitteesta kyseisen osapuolen (käytännössä vastaajan) passiivisuudesta huolimatta.² Tutkimuksen lähestymistapa on lainopillinen eli systematisoiva ja selvittävä, mutta johtopäätösten yhteydessä ongelmia ja ratkaisuja pohditaan myös laajemmin.

* Pekka Savola, VT, OTT, TkL, markkinaoikeustuomari. Kirjoittaja on ratkaissut eräitä vastaavia asioita käräjäoikeudessa, joista osa on vireillä hovioikeudessa. Artikkelit vastaa luonnollisesti vain kirjoittajan omia käsityksiä tutkijana.

1. Säännöksen kuvausta on hiukan pelkistetty. Vuonna 2013 käräjäoikeuksissa ratkaistiin noin 430 000 suppealla haastehakemuksella vireille tullutta asiaa, joista 83 % ratkaistiin yksipuolisella tuomiolla ja 16 % peruutettiin. Tehokkaita riitautuksia tehtiin korkeintaan noin 1 %:ssa asioita. Vain 0,05 % kanteista hylättiin lopulta kokonaan. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita (OMSO) 52/2014: Summaaristen riita-asioiden käsittelyn kehittäminen s. 44.
2. Yksipuolinen tuomio, mahdollisesti tuomiolla hylättäviä osia lukuun ottamatta, voidaan antaa myös myöhemmän prosessivelvoitteen rikkomisen perusteella, esimerkiksi istunnosta poissaolon tai pyydetyn kirjallisen lausuman antamatta jättämisen vuoksi (OK 5:27, 12:10 ja 12:13).

Tuomioistuimen tutkimisvaltaa passiivisuustilanteissa ei ole juuri tutkittu.³ Sen sijaan viimeksi *Jari Vaitoja* on väitöskirjassaan tutkinut tilannetta, jossa asianosaiset osallistuvat aktiivisesti oikeudenkäyntiin. Vaikka tuomioistuimen tutkimisvelvollisuus konkretisoituu myös tällöin, korostuvat silloin toisenlaiset, lähinnä väittämistaakkaa, prosessinjohtoa ja kyselyvelvollisuutta koskevat kysymykset.⁴ Vastajaan täydellinen passiivisuus on kuitenkin hyvin yleistä, eikä siitä johtuviin ongelmiin voi löytää tyydyttävää ratkaisua ainoastaan mainittujen prosessinjohtollisten keinojen kautta. Toivottavasti tämä pintaa raapaiseva artikkeli osaltaan innostaa uusiin tutkimuksiin ja keskusteluun.⁵

Varsinkin kuluttajaa suojaava näkökulma on ollut esillä käräjä- ja hovioikeuksissa. Korkein oikeus antoi hiljattain ensimmäiset ratkaisut (KKO 2015:60 ja 2015:76). Myös Euroopan unionin tuomioistuin (EU-tuomioistuin) on antanut runsaasti kansallisella tasolla merkittäviä ratkaisuja tuomioistuimen velvollisuudesta tutkia viran puolesta ongelmia kuluttaja-asioissa. Asia on myös oikeuspoliittisesti ajankohtainen, koska selvitysmiehet ovat esittäneet summaaristen riita-asoiden käsittelyn siirtämistä ulosottoviranomaiselle.⁶

Artikkelin toisessa luvussa esitellään lyhyesti soveltamistilanteita ja kansallista oikeuskäytäntöä ja selvitetään väittämistaakan ja tutkimisvallan suhdetta sekä selvästi perusteettoman käsitettä. Kolmannessa luvussa tarkastellaan tutkimisvelvollisuutta koskevaa EU-tuomioistuimen oikeuskäytäntöä yleisesti sekä esimerkinomaisesti tiettyihin kuluttaja-asioihin liittyviä kannanottoja. Neljännessä luvussa esitetään johtopäätöksiä eräitä tulkintoja ja pohditaan myös käytännöllisiä ja oikeuspoliittisia vaikutuksia.

3. Vrt. *Pauliine Koskelo* (Tuomarin ja asianajajan tehtävät ja vastuu EY-oikeuden huomioon ottamisessa kansallisessa lainkäytössä. Teoksessa Heidi Kaila ym. (toim.): Yksilön oikeusasema Euroopan unionissa: Juhlakirja Allan Rosas. Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti 2008 s. 623–635, s. 628–630), joka on pyrkinyt virittämään keskustelua tuomioistuimen toimintavollisuuksista. Äskettäin *Maarit Hovila* (Alaikäisen velallisen perusoikeussuojan turvaaminen. Oikeus 2015 s. 281–299, s. 290–295) on niin ikään kirjoittanut alaikäisiin liittyvistä erityispiirteistä.
4. Summaaristen prosessien virallisuus vastuu rajattiin laajana ongelmakenttänä tutkimuksen ulkopuolelle (*Jari Vaitoja*: Väittämistaakka, tuomarin kyselyvelvollisuus ja pakottavaan yksityisoikeudelliseen sääntelyyn perustuvien vaatimusten tutkiminen siviiliprosessissa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2014 s. 3). Aiemmin yleisemmin ks. esim. *Tatu Leppänen*: Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta: Prosessioikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1998 ja *Sakari Laukkanen*: Tuomarin rooli. Prosessioikeudellinen tutkimus tuomarin roolista dispositiivisen riita-asian valmistelussa silmällä pitäen riidan kohteen selvittämistä. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1995.
5. Tilarajoitusten vuoksi myös kukaan oikeustapauksia ei ole voitu käsitellä kovin laajasti.
6. OMSO 52/2014; Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja (OMML) 39/2015: Summaaristen riita-asoiden käsittelyn kehittäminen. Lausuntotiivistelmä.

2. Tutkimisvallasta passiivisuustilanteissa

2.1. Esimerkkejä soveltamistilanteista

Viran puolesta tutkimista kuluttaja-asioissa on viime aikoina käsitelty oikeuskäytännössä runsaasti. Lyhyesti ja esimerkkeinä käsiteltävissä tapauksissa on ollut kyse kaikissa oikeusasteissa passiivisesta kuluttajavastaajasta. Näin ollen muutoksenhakuintressin vuoksi oikeuskäytäntöä onkin syntynyt vain silloin, kun kärjäoikeudessa ja mahdollisesti hovioikeudessa asioita on ratkaistu viran puolesta kuluttajan hyväksi.⁷

Siviilioikeudellisesti pakottavia säännöksiä⁸ sisältyy esimerkiksi saatavien perinnästä annetun lain (513/1999, perintälaki) kuluttajasaatavia koskevien perintäkulujen enimmäismääriin.

Korkein oikeus katsoi ratkaisussa 2015:76 (Ään.), ettei vaatimus maksusuunnitelman purkamisesta aiheutuneesta perintäkulusta ollut OK 5:13:n tarkoittamalla tavalla selvästi perusteeton.⁹

Itä-Suomen hovioikeuden 25.11.2013 antamassa ratkaisussa (2013:6) perintälain maksuvaatimuksen enimmäismäärän muutettua säännöstä oli sovellettava myös eräessä voimaantulotilanteessa. Perintälain säännösten pakottavuus huomioiden kärjäoikeuden oli tullut viran puolesta arvioida pakottavien säännösten noudattaminen. Kärjäoikeuden ei tarvinnut varata kantajalle tilaisuutta lausua perintätoimien tarpeellisuudesta tai kohtuullisuudesta tai täydentää perusteita.¹⁰

7. Mainitut hovioikeuden ratkaisut ovat lainvoimaisia.

8. Muista kuin tässä kirjoituksessa käsitellyistä säännöksistä laajemmin ks. *Vaitoja* 2014 s. 258 ja 270–271.

9. Keskeistä ratkaisussa oli, että perintälaisa säädetty luettelo eräiden toimenpiteiden enimmäiskustannuksista ei ollut tyhjentävä ja maksusuunnitelman purkaminen voitiin katsoa maksusuunnitelman laatimisen nähdn erilliseksi työvaiheeksi (KKO 2015:76, 19, 24 ja 26 kohta). Kulu ei myöskään tässä asetelmassa voinut yhdistää samana päivänä lähetettyyn maksuvaatimukseen ja pitää siten tarpeettomana (27 ja 30–31 kohta). Ratkaisun perusteella oikeudellisesti tulkinnanvaraisissa tilanteissa tuomioistuimen oma-aloitteista tutkimisvaltaa voi lähtökohdaisesti pitää suppeana (10 ja 32 kohta). Aineellisessa mielessä ratkaisu on hiukan ongelmallinen, koska vähemmistön kannasta ilmenevällä tavalla olisi ollut perusteita katsoa, että maksusuunnitelman purkaminen sisältyisi lain esitöissä mainittuun maksusuunnitelman noudattamisen valvontaan. Lähestymistapa johtaneekin siihen, että perinnässä muut kuin ei-tyhjentävässä toimenpideluettelossa esiintyvät toimenpiteet tulevat lisääntymään.

10. Tuomioistuin voi kehottaa kantajaa täydentämään puutteellista haastehakemusta (OK 5:5) tai kehottaa asianosaisia vastaamaan kysymyksiin kirjallisessa lausunnossa (OK 5:15a) ja selvittää epäselviä tai puutteellisesti selvitettyjä asioita kysymyksin (OK 5:21). Varsinkin tulkinnallisissa tilanteissa olisi asianmukaista, että tuomioistuin varaisi kantajalle tilaisuuden lausua keskeisimmistä tosiseikoista ja perusteista, joihin selvästi perusteettomana hylkääminen tulisi mahdollisesti perustumaan. Näin kantajalla olisi mahdollisuus esittää omia väitteitä näistä seikoista. Ratkaisussa KKO 2015:60 kantajalta hankittiinkin viran puolesta tosiseikkaselvitystä ja sille varattiin tilaisuus lausua muun ohella mahdollisesta kohtuuttomuudesta.

Helsingin hovioikeuden 27.1.2012 ja 6.9.2012 antamissa ratkaisuisa (2012:14 ja 2012:15) viran puolesta oli arvioitava, oliko perinnässä noudatettu perintälain velallista suojaavia pakottavia säännöksiä ja erityisesti hyvän perintätavan noudattamista. Ensimmäisessä tapauksessa perintäkuluja oli pidettävä kohtuullisina, jälkimmäisessä vähintään samaa perustetta koskevat, samana päivänä erääntyneet saatavat olisi tullut yhdistää, ja perintäkuluista osa hylättiin selvästi perusteettomana.

Myös korkolain (633/1982) 2.2 §:ssä säädetään kuluttajasuhteessa pakottavista rajoituksista viivästysseuraamuksille.¹¹

Tapauksessa KKO 2012:19 hylättiin vaatimus perintäkuluille maksettavasta viivästyskorosta ajalta ennen korkolain 6.2 §:ssä säädettyjen tietojen saamista. Hovioikeus oli hylännyt vaatimuksen korkolain 2.2 §:n pakottavan säännöksen mukaisesti selvästi perusteettomana.¹²

Edelleen kuluttajansuojalaissa (38/1978, KSL) on runsaasti pakottavia säännöksiä, ja 7:17a:ssä säädetään alle 2 000 euron luoton tai luottorajan todellisen vuosikoron enimmäismääräksi korkolain 12 §:ssä säädetty viivästyskorko lisätynä 50 prosenttiyksiköllä. Useat muut säännökset ovat niin ikään pakottavia.

Tapauksessa KKO 2015:60 (Ään.) velkoja vaati muun ohella 118,80 prosentin suuruisesta viivästyskorkoa korkolain 4.2 §:ssä säädetyllä tavalla luottokoron suuruisena 180 päivän ajalta. KSL 7:17a:ssä säädetty korkokatto ei soveltunut tapaukseen, koska luottorajan suuruus oli 2 000 euroa. Käräjä- ja hovioikeus olivat hylänneet korkovaatimuksen selvästi perusteettomana korkolain 4.1 §:ssä säädetyn lakisäteisen viivästyskoron ylittävältä osin. Korkein oikeus katsoi, että tuomioistuimilla on EU-oikeuden perusteella velvollisuus tutkia, perustuiko vaatimus kuluttajasopimusten kohtuuttomista sopimusehdoista annetussa direktiivissä (sopimusehtodirektiivi, 93/13/ETY) tarkoitettuun kohtuuttomaan vakioehtoon kuluttajasopimuksessa. Viivästyskorko ei perustunut sopimusehtoon vaan oli seurausta sovitusta luottokorosta. Luottokorkoa koskevia vakioehtoja ei ollut laadittu selkeästi ja ymmärrettävästi, ja ne olivat kuluttajan kannalta kohtuuttomia. Kohtuuttomat ehdot eivät sitoneet kuluttajaa, ja viivästyskorkovaatimus oli selvästi perusteeton.¹³

11. Säännös koskee myös viivästyksen asemesta tai lisäksi maksettavia suorituksia kuten sopimussakkoja (HE 78/2012 vp laeiksi kuluttajansuojalain 7 luvun, eräiden luotonantajien rekisteröinnistä annetun lain sekä korkolain 2 §:n muuttamisesta s. 17).
12. Poikkeuksena passiivisuustilanteisiin vastaaja vastasi korkeimmassa oikeudessa valitukseen ja vaati sen hylkäämistä. Asianosaisen aktiivisuudesta johtuen korkeimmassa oikeudessa ei tullut arvioitavaksi, oliko vaatimus selvästi perusteeton. Näin olisi ilmeisesti kuitenkin katsottu.
13. Perusteluja voi verrata hovioikeuden perusteluihin ja Helsingin hovioikeuden 20.1.2015 asiassa S 14/1018 antamaan ratkaisuun. Siinä katsottiin, että kun sopimusta tehtäessä laissa ei ollut säädetty KSL 7:17a:n mukaista korkokattoa, luottosopimuksen todellista vuosikorkoa (594,26 prosenttia) koskeva ehto ei ollut sopimuksen tekoajankohtana sillä tavoin kohtuuton ja selvästi lain vastainen, että vuosikoron kohtuuttomuus olisi voitu ottaa viran puolesta huomioon. Käräjäoikeus oli hylännyt luottokorkovaatimuksen 50,50 prosentin ylittävältä osin selvästi perusteettomana.

Tapauksessa KKO VL:2015-11 oli kysymys siitä, onko yksityishenkilöiden välisissä vertaislainoissa välittäjänä toimiva yritys katsottava KSL 7 luvun mukaiseksi luotonantajaksi ja soveltuvatko toimintaan kuluttajan suojaksi säädetty pakottavat säännökset, kuten KSL 7:17a:n mukainen korkokatto. Sitemmin valitus peruutettiin.¹⁴

Myös OK 21:8c:ssä säädetään oikeudenkäyntikulujen enimmäismääristä ja niiden tutkimisesta summaarisissa asioissa vastaajan ollessa passiivinen.¹⁵

Tapauksessa KKO VL:2015-28 on kysymys siitä, voidaanko perintätoimiston samana päivänä samaa vastaajaa vastaan vireille panemat kaksi velkomuskannetta käsitellä yhdessä ja hylätä toisen osalta oikeudenkäyntikulut selvästi perusteettomana.

2.2. Virallistutkinta, väittämistaakka ja pakottava sääntely

Viran puolesta tutkiminen voi tarkoittaa ensinnäkin esillä olevan tosiseikan oikeudellisen merkityksen ottamista huomioon ilman, että siihen vedotaan. Toiseksi se voi tarkoittaa asian oikeudellista hahmottamista nimenomaisen vaatimuksen vastaisesti. Kolmanneksi tuomioistuimella voi olla vastuu siitä, että jokin seikka tulee oikeudenkäynnin kohteeksi.¹⁶ Käytännössä siis laajimmillaan tosiseikastoa rikastetaan tuomioistuimen aloitteesta, ja tyypillisimmillään tuomioistuin arvioi omasta aloitteesta ja itsenäisesti oikeudenkäyntiaineistosta ilmeneviä tosiseikkoja.¹⁷ Perinteisesti riita-asiassa tuomioistuin kuitenkin toimii asianosaisten määrittämän riidan ratkaisijana, ei aktiivisena selvittäjänä mahdollisesti relevanteista seikoista.¹⁸

14. Valituksen peruuttamiseen lienee vaikuttanut se, että kantajayhtiö (TrustBuddy Ab) asetettiin konkurssiin. Korkeimman oikeuden EU-tuomioistuimelle tekemä luotonantajan käsitettä koskenut ennakkoratkaisupyyntö näin ollen peruutettiin. Rovaniemen hovioikeus oli ratkaisussaan (2014:7) 12.11.2014 katsonut, että kyse ei tosiasiallisesti ollut luotonvälityksestä ja korkokattoa tuli soveltaa. Nähtäväksi jää, millä tavoin sadat kyseisen yhtiön vielä vireillä olevat velkomusasiat ratkeavat. Vrt. työryhmän esitys KSL:n säännösten ulottamisesta myös elinkeinonharjoittajan välittämiin vertaislainoihin, jolloin ylimenokauden jälkeen tähän rajanvetoon ei luultavasti olisi tarvetta palata (OMML 54/2015: Asunto-omaisuuteen liittyvät kuluttajaluotot s. 51–52).

15. Säännöstä sovelletaan yleisesti myös muissa kuin kuluttaja-asioissa.

16. *Vaitoja* 2014 s. 115–116, joka puoltaa mallia, jossa kohtuullistamisperusteisiin tai pakottavaan sääntelyyn liittyvät tilanteet voisivat tulla tuomioistuimen kyselyvelvollisuuden kautta kontradiktorisessa menettelyssä keskustelun kohteeksi.

17. Kansainvälisesti vertaillen oikeudenkäynnin kohteen määrittely on enemmän tai vähemmän asianosaisten tehtävä, mutta vetoamistaakkaan on lähes aina joitakin poikkeuksia. Ks. esim. *Simon Whittaker: Who Determines What Civil Courts Decide? Private Rights, Public Policy and EU Law*. Teoksessa Dorota Leczykiewicz – Stephen Weatherill (eds.): *Involvement of EU Law in Private Relationships*. Hart Publishing 2013 s. 89–129, s. 92–106.

18. Ks. esim. *Henk Snijders: Interpretation of national rules for ex officio raising of points of Community law by national courts*. Teoksessa Henk Snijders – Stefan Vogenauer (eds.): *Content*

OK 24:3.1:n mukaan tuomioistuin ei saa tuomita muuta tai enempää kuin asianosainen on vaatinut ja 2 momentin mukaan asiassa, jossa sovinto on sal- lattu, tuomiota ei saa perustaa seikkaan, johon asianosainen ei ole vaatimuk- sensa tai vastustamisensa tueksi vedonnut.¹⁹ Kyse on niin sanotusta vaatimis-, väittämis- tai vetoamistaakasta tai määräämisperiaatteesta, jonka mukaan asianosaiset määrittävät oikeudenkäynnin kohteen. Tuomioistuimen aktiivista toimintaa toisen asianosaisen eduksi on pidetty mahdollisena lähinnä vain eräissä julkiseen etuun liittyvissä tilanteissa, eikä sopimusehtojen kohtuutto- muutta ole perinteisesti arvioitu viran puolesta.²⁰

EU-oikeus kuitenkin edellyttää viran puolesta tutkimista eräissä tapauksissa ja erityisesti sopimusehtodirektiivin soveltamisalaan kuuluvassa kohtuutto- muusarvioinnissa.²¹ Tässä tapauksessa vetoamistaakkaa ei ole vastaajan aktiivi- suudesta tai passiivisuudesta riippumatta.²² Kohtuuttoman sopimusehdon tut- kimisvelvollisuutta ei voida kuitenkaan ilman lainsäädännöllistä tai EU-tuo- mioistuimen ratkaisukäytännöstä johtuvaa tukea ulottaa laajemman vastaavan kansallisen kuluttajansuojasäännöksen tulkintaan, vaikka järjestelmien selkeys puoltaisikin samojen menettelysääntöjen käyttämistä.²³ Niin ikään perintälakia sovellettaessa tuomioistuimen oma-aloitteinen tutkimisvalta ja -velvollisuus katsottiin suppeaksi.²⁴ Tutkimisvalta näyttääkin haarautuneen tiettyjen EU-oi- keuden asiaryhmien erityistä aktiivisuutta edellyttävään velvollisuuteen ja kan- sallisen lain mukaiseen korkeampaan ja aineellisen sääntelyn yksityiskohtiin perustuvaan kynnnykseen.

Oikeuskirjallisuudessa on perinteisesti katsottu, että siviilioikeudellisesti pakottavan sääntelyn mukaisiin faktaperusteisiin tulee vedota. On esitetty, että tästä poikkeuksia ovat asiat, joissa suojeluintressi on julkinen tai kolmas taho.²⁵

and Meaning of National Law in the Context of Transnational Law. Sellier 2009 s. 133–156, s. 139.

19. Muutoksenhaussa esitettävistä perusteista, seikoista tai todisteista on niin ikään säännöksiä. Toisaalta kohtuullistamisen vaatimiseksi on hyväksytty hiukan epäselvätkin lausumat (KKO 1990:148 ja 2008:77). Niin ikään prosessinjohtolla tulisi selvittää sopimusehdon sovittelun vaikutuksia kohtuullisuuteen (KKO 2010:9).

20. KKO 2015:60, 11 kohta.

21. Ks. KKO 2015:60, 12–22 kohta ja luvussa 3 esitetty. EU-oikeuden alalla väittämistaakkaa ei myöskään sovelleta kuluttaja-asioita viran puolesta tutkittaessa (*Snijders* 2009 s. 148–149).

22. KKO 2015:60, 22–24 kohta.

23. KKO 2015:60, 41–42 kohta. Vähemmistö (Ään. 3–2) perusteli ratkaisua toisin eikä lausunut nimenomaisesti tästä. Korkeamman tason suojan saamisen menettelytavat määräytyvät kan- sallisen lainsäädännön mukaan, kunhan säännöt eivät ole ristiriidassa muun EU-oikeuden kanssa (*Verica Trstenjak – Erwin Beysen: European Consumer Protection Law: curia semer dabit remedium? Common Market Law Review* 2011 s. 95–124, s. 112; EUT *Gysbrechts* (C-205/07) EU:C:2008:730).

24. KKO 2015:76, 10 kohta.

25. Kokoavasti ks. *Vaitoja* 2014 s. 276–277 viittauksineen ja passiivisuustilanteista s. 284–285. Myös *Leppänen* (1998 s. 9 av 22) arvioi varovaisesti pakottavien säännösten vastaisuudesta,

Eräänä erityisenä toimimisvelvollisuutena on mainittu alaikäisten tekemien oikeustoimien pätemättömyyden tai kohtuullistamisen huomiointi viran puolesta.²⁶ Viran puolesta tutkiminen käy myös nimenomaisesti ilmi eräiden kuluttajansuojalain pakottavien säännösten esitöistä.²⁷ Perinteisessä prosessioikeuden systematiikassa onkin hahmotettu viran puolesta tutkittavat tosiseikat ja toisaalta vetoamista edellyttävät tosiseikat.²⁸ Tällaiset ”indispositiiviset seikat” tulee huomioida viran puolesta.²⁹ Vaatimis- ja väittämistaakkasäännökset koskevat kuitenkin vain pääsäännön mukaista ratkaisua, eivät selvästi perusteettoman arviointia.³⁰ Pakottavien tai harkinnanvaraisten suojasäännösten aineellisilla piirteillä voi kuitenkin olla ratkaiseva merkitys arvioitaessa sitä, mitkä seikat ovat vedottuna perusteettomia, mutta joita ei voida tutkia ja hylätä selvästi perusteettomina.³¹

- että ”vastaaja-kuluttajaa vastaan annettavan yksipuolisen tuomion yhteydessä tuomioistuin voinee ottaa pakottavuuden viran puolesta huomioon passiivisen kuluttajan eduksi”.
26. Esimerkiksi *Antti Jokela* (Pääkäsitely, todistelu ja tuomio: Oikeudenkäynti III. Talentum 2015 s. 522) on esittänyt, että vajaavaltaisuudesta aiheutuva oikeustoimen pätemättömyys tulisi ottaa huomioon viran puolesta ilman vetoamista, ja *Hovila* 2015 s. 290 ja 295 on tuonut esille tarpeen suojata heikompaa osapuolta sekä harkita kohtuullistamisen edellytyksiä.
 27. *Vaitoja* 2014 s. 277; esimerkkinä HE 360/1992 vp laiksi kuluttajansuojalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi s. 48 ja 80 (KSL 5:2 ja 8:2) sekä HE 157/2013 vp laeiksi kuluttajansuojalain ja sähkömarkkinalain 88 §:n muuttamisesta s. 33 (KSL 6:6).
 28. *Vaitoja* 2014 s. 117 perustellen myös näiden välimaaston huomioimista. Väittämistaakka ei koske myöskään ehdottomia prosessinedellytyksiä tai dispositiivisessa asiassa esiintyviä indispositiivisia seikkoja, jotka otetaan huomioon viran puolesta (*Jokela* 2015 s. 521–522). Muista vastaavista seikoista ks. *Vaitoja* 2014 s. 108–109.
 29. Ks. esimerkiksi kiinteistön kaupan muotovirhettä koskeva KKO 2015:80, 9 ja 12 kohta ja aiemmin KKO 1952 I 14. Tarkemmin jäsentymättä on jäänyt, mitkä ja miksi tietyt seikat ovat tällaisia, kun tämän ei ole katsottu ulottuvan kaikkiin pakottaviin säännöksiin.
 30. HE 15/1990 vp riita-asiaain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi s. 95. Sen mukaan ratkaisu voidaan perustaa myös seikkaan, johon asianosainen ei ole vedonnut. Ratkaisun KKO 2015:60, 10–11 ja 24 kohtaa on syytä tulkita siten, että niissä käsitellään vetoamistaakkaa yleisesti ottaen ja vetoamistaakan puuttumista myös kontraktorisessa menettelyssä, eikä vetoamistaakkasäännöksillä ole vaikutusta selvästi perusteettomuuden arviointiin. Viimeksi mainitusta teoreettisesta ristiriidasta ks. *Vaitoja* 2014 s. 114.
 31. Ratkaisun KKO 2015:60, 11, 24 ja 42 kohdassa ilmeisesti tarkoitettiin, että kansallisesti säädetty ymmärrettäviä ja selkeitäkin sopimusehtoja koskeva kohtuuttomuus ei ole niin selvästi lainvastaista (eli on tulkinnanvaraista), ettei nimenomaisen velvoitteen puuttuessa tutkiminen viran puolesta ollut perusteltua. Ks. myös KKO 2015:76.

2.3. Selvästi perusteeton eri asiayhteyksissä

OK 5:13:n mukaista selvästi perusteetonta vastaava käsite oli ennen vuoden 1993 alioikeusuudistusta ”ilmeisen perusteeton”.³² Esitöissä tästä esimerkkinä esitettiin yleisesti tiedossa olevien tosiseikkojen vastaisuus tai se, että kanne on selvästi lakiin perustumaton.³³

Alioikeusuudistuksessa lisätyllä OK 5:6.2:n mukaisella selvällä perusteettomuudella, jolloin kanne tulee hylätä haastetta antamatta, tarkoitetaan sellaista aineellisessa perustassa olevaa puutetta, joka ei voisi myöhemminkään prosessin aikana korjaantua.³⁴ Näin on silloin, jos vaatimus ei perustu lakiin, ellei ilmoitetusta perusteesta voi seurata pyydettyä seuraamusta tai perusteet eivät vastaa yleisesti tiedossa olevia seikkoja.³⁵ Asiaa ei voida kuitenkaan tällä perusteella ratkaista, jos perusteettomuuden syy voidaan haastehakemusta täydentämällä tai myöhemmin valmistelussa poistaa.³⁶ Faktaperusteiden puutteellisuus tulee olla selvä ja riidaton.³⁷ Säännöksen tausta on prosessiekonominen: vastaaja ei ole järkevää haastaa vastaamaan, jos kanne tullaan joka tapauksessa hylkäämään.³⁸ Säännöstä tulee soveltaa vain poikkeuksellisesti ja täysin perättömiin kanteisiin.³⁹ Ellei perusteettomuus ole aivan päivänselvää, tuomioistuimen lienee aiheellista ensin kehottaa kantajaa täydentämään haastehakemusta. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2005:72 katsottiin, että prostituoidun valtiolta vaatima korvaus syyttömänä vapauden menetyksestä ei nauttinut oikeussuojaa ja kanne tuli hylätä haastetta antamatta.⁴⁰ Korkein oikeus katsoi, ettei lainvastaisia

32. Sisällöllistä muutosta ei tapahtunut. Historiasta ks. esim. *Juha Lappalainen*: ”Ilmeisen perusteeton” ja ”näyttämättä jäänyt”. Lakimies 1990 s. 669–673 ja viitteistä *Leppänen* 1998 s. 108 av 154.

33. HE 15/1990 vp s. 95. Esityölausuma koski OK 12:13:ää, joka vastaa asiallisesti OK 5:13:ää.

34. *Dan Frände* ym.: Prosessioikeus. 4. uud. p. WSOYpro 2012 s. 973.

35. HE 15/1990 vp s. 54; KKO 2005:72, 3 kohta.

36. HE 15/1990 vp s. 54.

37. *Frände* ym. 2012 s. 973–974. Aiemmin vaatimukset voitiin hylätä heti vain silloin, kun ne olivat ilmeisen mahdottomia tai selvästi oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisia (*Antti Jokela*: Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Oikeudenkäynti II. Talentum 2012 s. 381). Alioikeusuudistuksessa tätä laajennettiin ja *Jokela* viittaa (s. 382) ”selvästi todettavissa olevaan objektiviiseen perusteettomuuteen”. Näin on edellä kuvatun lisäksi silloin, kun vaatimus on lain tai hyvän tavan vastainen, esimerkiksi pelivelka. Pelkästään se, että kanne tulee perusteettomana hylättäväksi, ei oikeuta kanteen hylkäämiseen haastetta antamatta.

38. HE 15/1990 vp s. 54–55.

39. *Frände* ym. 2012 s. 974; KKO 2005:72, 3 kohta; KKO 1998:86.

40. KKO 2005:72, 4 ja 11 kohta. Korkeimman oikeuden ratkaisu on myös kritisoitavissa, ks. *Antti Tapanila*: oikeustapauskommentti. Defensor Legis 2005 s. 942–952. Tapanila perustellusti kritisoi sitä, että kanne olisi ollut mahdollista hylätä myöhemminkin ja oikeussuojan saatavuus on prosessiperiaatteena painavampi kuin prosessiekonomia. Perus- ja ihmisoikeuksien kannalta OK 5:6.2:n laaja tulkinta voisikin johtaa ongelmatilanteisiin (ks. myös *Juha Lavapuro*: Oikeudenkäyntimenettely. Kanteen hylkääminen haastetta antamatta. Selvästi perusteeton

tai hyvän tavan vastaisiin sopimuksiin liittyviä vaatimuksia voi periä oikeusteitse ja niihin sovelletaan niin sanottua puuttumattomuusperiaatetta.⁴¹

Vaikka OK 5:6.2:ssa ja 5:13:ssä käytetään samaa käsitettä ”selvästi perusteeton”, näitä ei ole syytä tulkita täysin samalla tavalla.⁴² Ennen haasteen antamista haastehakemusta voidaan tai tulee täydennyttää vaatimusten ja perusteiden selkeyttämiseksi. Yleensä haasteen antamisen jälkeen vaatimuksia hylätään selvästi perusteettomina vain joltakin tietyltä osalta. OK 5:6.2 sen sijaan soveltuu vain, kun kanne on kokonaisuudessaan selvästi perusteeton. Toisaalta kanne voidaan hylätä kokonaan selvästi perusteettomana passiivisuudesta huolimatta. Näiden ero on lähinnä siinä, onko vastaajalla mahdollisuus myöntää kanne oikeaksi tai kiistää se joillain relevanteilla perusteilla, jolloin tuomioistuin voisi asian jatkokäsittelyssä tai ratkaisussa huomioida nämä(kin) kiistämisen perusteet.⁴³ Rajatapauksessa haasteen antaminen ja sen jälkeen hylkääminen on ikään kuin vahvemmalla pohjalla. Niinpä OK 5:6.2:a koskevasta oikeuskäytännöstä voi päätellä vain, että kyseiset perusteet soveltuvat myös passiivisuustilanteisiin.⁴⁴ Perusteeton oikeudettomuudessa tai sen selvyttä koskevien edellytysten arvioinnissa on kuitenkin syytä hahmottaa aste-eroja.

Kanteen oikeaksi myöntäminen vaikuttaa tuomioistuimen tutkimisvelvollisuuteen. Myöntämisen reunaehtona dispositiivisissa asioissa on perinteisesti pidetty sitä, että kanneperusteet eivät ole notorisesti virheellisiä tai mahdottomia. Myöskään vaatimuksia, joita oikeusjärjestys ei suojaa (esimerkiksi laitton pelivelka), ei voida tuomita edes myönnettyinä. Niin ikään lavastettu oikeudenkäynti sivullisen oikeusaseman huonontamiseksi tulee torjua.⁴⁵ Näin ollen

vaatimus. Oikeusjärjestyksen vastaisuus. Lakimies 2005 s. 955–971). Muista, OK 5:13:n mukaisista ratkaisuista ks. KKO 2011:74 (Ään.), 1997:60 ja 1994:50.

41. KKO 2005:72, 4 kohta. Toisaalta ratkaisussa KKO 2015:81 katsottiin, että kuluttajaluottojen tarjoamisessa tai perimisessä ei sellaisenaan ollut kyse lain tai hyvän tavan vastaisesta toiminnasta, vaikka yhtiö ei ollut rekisteröitynyt luotonantajarekisteriin ja hankkinut lupaa perintätoiminnan harjoittamiseen. Näillä seikoilla ei ollut merkitystä luottosopimuksiin perustuvaa lainapäätösten suoritusvelvollisuutta arvioitaessa.

42. Vrt. KKO 2011:74, 16 kohta ja 2015:76, 10 kohta: ”Kanteen on vakiintuneesti katsottu olevan [OK 5:13:ssä] tarkoitettulla tavalla selvästi perusteeton silloin, kun kanteessa ilmoitetuista toiseikoista ei voi lain mukaan seurata sitä, mitä kantaja vaatii, tai kanne perustuu seikoille, jotka yleisesti tiedetään vääriksi.” Kyseiset arviointiperusteet vastaavat OK 5:6.2:n yhteydessä esitettyä. Enemmälti perustelemattoman lausahdukseen on syytä suhtautua tietyllä varauksella, ja varoa välittömästi vetämästä yhtäläisyysmerkkejä soveltamistilanteiden välille.

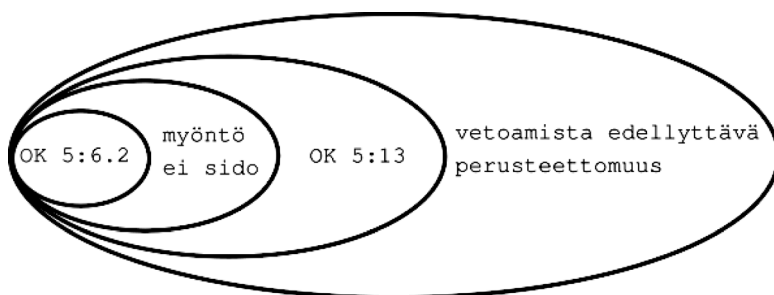
43. Täysin perusteettoman kanteen myöntäminen lienee hyvin poikkeuksellista, minkä vuoksi kantajan oikeusturva ei OK 5:6.2:n mukaisissa tapauksissa edellytä vastaajan kuulemista (HE 15/1990 vp s. 55).

44. Näin on erityisesti silloin, kun tulkitaan vanhempaa oikeuskäytäntöä.

45. *Frände* ym. 2012 s. 518 ja vastaavasti *Vaijoja* 2014 s. 113, joka mainitsee (av 272), että tutkinta lienee jonkin verran suppeampaa kuin passiviteettitilanteissa. Hyvän tavan vastaisuutta koskevien käsitysten muuttumisen johdosta voitaisiin pohtia, milloin esimerkiksi pelivelka voitaisiin katsoa oikeusjärjestyksen suojaamaksi.

myöntämisestä huolimatta selvästi perusteettomia vaatimuksia tulee hylätä ainakin joissakin tapauksissa lain tai hyvän tavan vastaisina. Jäljempänä esitetyt EU-tuomioistuimen ratkaisut saattavat laajentaa myöntämisestä riippumatonta tutkimisvelvollisuutta.

Tutkimisvaltaa havainnollistetaan kuviossa 1. Vaatimus voi olla lakiin perustumaton tai jopa lainvastainen, muttei selvästi perusteeton. Toiseksi vaatimus voi olla OK 5:13:n mukaisesti selvästi perusteeton, vaikka vastaavaa vaatimusta ei olisikaan asianmukaista ratkaista haastetta antamatta OK 5:6.2:n mukaisesti. Johonkin kohtaan näiden välimaastoon sijoittuvat tapaukset, joissa vaatimus tulee hylätä myöntämisestä huolimatta.⁴⁶ Vielä on syytä toistaa, että kynnys katsoa vaatimus selvästi perusteettomaksi on erilainen kansallisen lain ja eräiden EU-oikeuden asiaryhmien mukaan arvioituna.

Kuvio 1. Tutkimistilanteiden soveltamisalan vertailu.

3. Tutkimisvelvollisuus EU-oikeuden valossa

3.1. Yleisiä ja kuluttaja-asioiden linjanvetoja

EU-oikeuden soveltamisalalla tuomioistuimen velvollisuuteen tutkia omasta aloitteestaan tosiseikka- tai oikeuskysymyksiä sovelletaan prosessioikeudellisen autonomian periaatteen mukaisesti kansallisia säännöksiä.⁴⁷ EU-tuomioistui-

46. Mainitusta rajanvedosta ei tiettävästi ole juuri oikeuskäytäntöä.

47. Tiivistetysti yleisesti ja kohtuuttomien sopimusehtojen osalta ks. KKO 2015:60, 13–21 kohta. Kansainvälisesti ks. esim. *Koen Lenaerts et al.: EU Procedural Law*. Oxford University Press 2014 s. 131–132; *Whittaker* 2013 s. 114; *Aindrias Ó Caoimh: Issues of EU Law Raised by National Courts of their Own Motion*. Teoksessa Pascal Cardonnel – Allan Rosas – Nils Wahl (eds.): *Constitutionalising the EU Judicial System: Essays in Honour of Pernilla Lindh*. Hart Publishing 2012 s. 123–138; *Snijders* 2009 s. 134; *Oliver Gerstenberg: Constitutional Reason-*

men *Van Schijn del* -ratkaisussa täsmennetyt oikeuskäytännön mukaisesti EU-oikeutta koskevat menettelysäännöt eivät kuitenkaan saa olla kansalliseen oikeuteen perustuvia epäedullisempia (vastaavuusperiaate), eivätkä ne saa tehdä EU-oikeuksien käyttämisestä käytännössä mahdotonta tai suhteettoman vaikeaa (tehokkuusperiaate). EU-oikeudessa voi olla myös nimenomaisia säännöksiä tutkimisvelvollisuudesta.⁴⁸ *Van Schijn del* -ratkaisussa jätettiin muutama muukin takaportti. Tutkimisvelvollisuus voi tulla kyseeseen tilanteissa, joissa yleinen etu edellyttää tuomioistuimen toimenpiteitä. Myös jos kansallisen prosessioikeuden mukaan tuomioistuimella on mahdollisuus viran puolesta tutkia esimerkiksi julkisen intressin turvaaminen tai oikeusjärjestyksen perusteiden mukaisuus, tästä aiheutuu kyseisissä tapauksissa myös EU-oikeudellinen tutkimisvelvollisuus.⁴⁹ Lisäksi tuomioistuin voi olla velvollinen soveltamaan muitakin kuin asianosaisten vetoamia oikeussääntöjä, jos sen ei tarvitse perustaa ratkaisuaan muihin kuin esille tullessiin tosiseikkoihin ja vedottuihin perusteisiin.⁵⁰

Kuluttajaoikeuden alalla tästä yleisestä linjasta on kuitenkin tehty merkittäviä ja eriasteisia poikkeuksia, jotka voidaan hahmottaa esimerkiksi aineellisten oikeuksien turvaamisen ja tehokkuusperiaatteen tai yleinen etu -kriteerin so-

ing in Private Law: The Role of the CJEU in Adjudicating Unfair Terms in Consumer Contracts. *European Law Journal* 2015 s. 599–621.

48. EUT *Van Schijn del* (yhdistetyt asiat C-430/93 ja C-431/93) EU:C:1995:441. EU-oikeudessa nimenomaisia säännöksiä on esimerkiksi tuomioistuinten kansainvälistä toimivaltaa koskevassa ns. Bryssel I -asetuksessa (1215/2012), laajemmin ks. *Whittaker* 2013 s. 107–112 ja 128. Toisessa samaan aikaan annettussa ratkaisussa, EUT *Peterbroeck* (C-312/93) EU:C:1995:437, tehokkuusperiaate ei toteutunut tapaukseen liittyneiden erityispiirteiden vuoksi. *Van Schijn del* -ratkaisu on sittemmin vahvistettu useissa ratkaisuissa, esimerkiksi EUT *van der Weerd* (yhdistetyt asiat C-222/05–C-225/05) EU:C:2007:318 ja EUT *Kempter* (C-02/06) EU:C:2008:78. Tiivistetysti ks. esim. *Lenaerts* et al. 2014 s. 132–134. Laajemmin *Van Schijn del* -ratkaisusta sovelletun Alankomaiden prosessilain näkökulmasta ks. *Snijders* 2009 s. 137–147.
49. EUT *Van Schijn del*, 13–14 ja 21 kohta; EUT *Asbeek Brusse* (C-488/11) EU:C:2013:341, 45–46 kohta (kontradiktorinen menettely); EUT *Asturcom* (C-40/08) EU:C:2009:615, 54 kohta (oikeuspaikkalausekkeen kohtuuttomuuden tutkiminen viran puolesta lainvoimaiseksi tulleen välitystuomion pakkotätytäntöpanossa). Suomalainen tutkimismahdollisuus ja siten velvollisuus saattaisi ulottua yleisiin oikeusjärjestyksen perusteisiin luettaviin säännöksiin, kuten EU-kilpailuoikeuden rikkomiseen (EUT *Eco Swiss* (C-126/97) EU:C:1999:269, 39–41 kohta).
50. EUT *Van Schijn del*, 22 kohta; *Snijders* 2009 s. 146–148, 155. Poikkeus ei tule luultavasti kovinkaan usein sovellettavaksi, koska oikeussäännön soveltaminen usein edellyttäneen asianosaisten vetoamista tosiseikkoihin. Vrt. *Koskelo* (2008 s. 627 av 10), joka on esittänyt Suomessa noudatettavan *jura novit curia* -periaatteen merkitsevän sitä, että myös asiaan vaikuttava EU-oikeus on otettava huomioon viran puolesta. Koska ratkaisun olennaiset ratkaisuperusteet eivät saisi tulla asianosaisille yllätyksenä, heille tulisi varata tilaisuus esittää niistä näkökantansa. Suppeasti tulkittuna, kuten edellä, tämän tulisi tapahtua OK 24:3:n mukaisen vaatimis- ja vetoamistaan rajoissa. Muu tulkinta kaiken EU-oikeuden soveltamisesta OK 24:3:stä riippumatta poikkeaisi vakiintuneesta prosessioikeudellisesta hahmotustavasta ja määräämisperiaatteesta (vrt. KKO 2015:60, 11 kohta).

veltämiseksi.⁵¹ EU-tuomioistuimen oikeuskäytäntö on kuitenkin varsin moninainen, koska usein tutkimisvelvollisuutta joudutaan tarkastelemaan kansallisen prosessisääntelyn näkökulmasta ja ratkaisuja tulkittaessa on kiinnitettävä huomiota yleiseen sovellettavuuteen.⁵² Esimerkiksi kansallisen tuomioistuimen mahdollisuus selvennyksen pyytämiseen tai tutkintaan joillakin perusteilla voi johtaa ratkaisevasti erilaiseen lopputulokseen. Nämä kansalliset erot prosessisääntelyssä näkyvät erilaisissa EU-tuomioistuimen lähestymistavoissa. Ratkaisun muotoiluun vaikuttaa myös konteksti, esimerkiksi onko vastaaja riitauttanut vaatimuksia, mihin seikkoihin on vedottu ja missä vaiheessa.⁵³ EU-tuomioistuin näyttää ensisijaisesti pyrkineen löytämään kansallisten prosessisääntöjen kanssa yhdenmukaisia, kuluttajamyönteisen lopputuloksen varmistavia ratkaisuja.⁵⁴

Ratkaisussa *Océano* EU-tuomioistuin katsoi, että sopimusehtodirektiivin mukaan oikeuspaikkasopimuksen kohtuuttomuus voitiin arvioida viran puolesta.⁵⁵ *Mostaza Claro* -ratkaisussa ja sen jälkeisessä oikeuskäytännössä tuomioistuimen tutkimisoikeus laajentui tutkimisvelvollisuudeksi aina silloin, kun tuomioistuimella on käytössään tämän tutkinnan edellyttämät oikeudelliset seikat ja tosiseikat.⁵⁶ Jos kansallisen lain mukaan tuomioistuimella on oikeus

51. Hahmotustavoista ks. esim. *Snijders* 2009 s. 150–151, 155. Laajemmin EU-oikeuden vaikutuksesta prosessioikeuteen ja kuluttajansuojaprosessien kehityshistoriasta ks. esim. *Trstenjak – Beysen* 2011 ja viran puolesta tutkimisesta yleisesti ks. *Koen Lenaerts*: The rule of law and the coherence of the judicial system of the European Union. *Common Market Law Review* 2007 s. 1625–1659, s. 1647–1648.

52. Tehokkuusperiaatteen arviointi edellyttää kansallisen prosessioikeuden säännösten varsin perinpohjaista tutkimista, ks. esim. EUT *Van Schijndel*, 19 kohta.

53. Selkeyden vuoksi asetelma tiivistetään muutamalla sanalla käsiteltäessä oikeustapausta ensimmäisen kerran.

54. Vastaavasti ks. *Trstenjak – Beysen* 2011 s. 120–121.

55. EUT *Océano* (yhdistetyt asiat C-240/98–C-244/98) EU:C:2000:346, 29 kohta. Tuomioistuin nosti esiin kysymyksen oikeuspaikkalauseen kohtuuttomuudesta ennen haasteen antamista summaarisessa asiassa (17–18 kohta). Espanjalaisista ratkaisuista yleisesti ks. esim. *Fernando Gómez Pomar – Karolina Lyczkowska*: Spanish Courts, the Court of Justice of the European Union, and Consumer Law. *InDret* 4/2014 (<http://ssrn.com/abstract=2519778>); *Hans-W Micklitz*: Mohamed Aziz – sympathetic and activist, but did the Court get it wrong? *European Constitutional Law Network (ECLN) Conference Florence 2013: When the ECJ Gets it Wrong* (<http://www.ecln.net/florence-2013.html>). Verkkolähteissä käyty 30.11.2015.

56. EUT *Mostaza Claro* (C-168/05) EU:C:2006:675, 39 kohta. Tapauksessa oli kyse välitystuomion kumoamisesta, kun vastaaja oli vastannut pääasiaan, mutta ei ollut kiistänyt välitystuomioistuimen toimivaltaa. Ks. myös EUT *Pannon GSM* (C-243/08) EU:C:2009:350, 35 kohta (oikeuspaikkalausekkeen kohtuullisuus, kun vastaaja vastusti maksamismääräystä); EUT *Pénzügyi* (C-137/08) EU:C:2010:659, 49 kohta (summaarinen menettely, jossa vastaaja oli ollut alioikeudessa passiivinen, mutta josta hän oli valittanut ilmoittamatta perusteita valituk-selle).

pyytää selvennystä, sen tulisi ilmeisesti näin menetellä.⁵⁷ Tutkimisvelvollisuutta on perusteltu sillä, että tutkinta ja kohtuuttoman ehdon sitomattomaksi katsominen osaltaan saa elinkeinonharjoittajat luopumaan kuluttajasopimusten kohtuuttomista ehdoista. Heikomman osapuolen aseman vuoksi tällä pyritään korvaamaan sopimuksen muodollinen tasapaino todellisella tasapainolla. Kuluttajansuojan yleinen intressi on luonteeltaan ja merkitykseltään niin suuri, että kansallisilla tuomioistuimilla on velvollisuus viran puolesta tutkia sopimusehdon kohtuuttomuus ja korjata mainittua epätasapainoa.⁵⁸

Sopimusehtodirektiiviin liittyvän vakiintuneen tutkimisvelvollisuuden lisäksi *Rampion* -ratkaisussa kansallisesta säännöksestä poiketen kulutusluotto-direktiivi (87/102/ETY) edellytti tutkintaa.⁵⁹ Tämän korvannut kulutusluotto-sopimusdirektiivi (2008/48/EY) edellyttää niin ikään tutkimista.⁶⁰ Myös kuluttajakauppadirektiivistä (1999/44/EY) aiheutuu vastaavia velvollisuuksia.⁶¹ Sen sijaan kotimyyntidirektiiviä (85/577/ETY) tulkittaessa tuomioistuimella oli oikeus viran puolesta katsoa syntynyt sopimus mitättömäksi, mutta tehokas suoja voitiin kansallisesti turvata myös muulla tavoin.⁶² Lista saanee jatkoa. EU-tuomioistuin näyttäisi korostavan kansallisen lain mukaista tutkimisoikeutta ja sen kautta johdettavaa EU-oikeudellista tutkimisvelvollisuutta uuden tyyppisissä kuluttaja-asioissa, mutta olevan pidättyväinen laajentamaan kansal-

57. Ks. esim. EUT *Faber* (C-497/13) EU:C:2015:357, 40 ja 46 kohta (kontradiktorinen menettely).

Whittakerin (2013 s. 128–129) tulkinta on, että tuomioistuimella on omasta aloitteestaan velvollisuus hankkia uusia tosiseikkoja vain, jos kansalliset prosessisäännökset sallivat sen.

58. Ks. esim. EUT *Mostaza Claro*, 27, 36 ja 38 kohta; EUT *Océano*, 28 kohta; EUT *Cofidis* (C-473/00) EU:C:2002:705, 32 kohta.

59. EUT *Rampion* (C-429/05) EU:C:2007:575, 47 kohta (kontradiktorinen menettely, jossa kuluttajat toimivat kantajina, missä tuomioistuin nosti viran puolesta esiin seikkoja, joihin ei ollut vedottu). Sittenmin ks. esim. EUT *Scarpelli* (C-509/07) EU:C:2009:255, 25 kohta (kontradiktorinen menettely) ja EUT *Pohotovost'* (C-76/10) EU:C:2010:685, 77 kohta (valitus, kun ulosotossa täytäntöönpanosta kieltäydyttiin viran puolesta hyvien tapojen vastaisuuden vuoksi, kun pääasia oli ratkaistu välitystuomiolla vastaajan oltua passiivinen).

60. Ks. esim. EUT *La Crédit Lyonnais* (C-565/12) EU:C:2014:190, 55 kohta (viran puolesta huomioitu luottokelpoisuuden arvioimisen laiminlyönnin merkitys).

61. EUT *Duarte Hueros* (C-32/12) EU:C:2013:637, 43 kohta (kuluttajan nostamassa sopimuksen purkukanteessa tuomioistuimen olisi tullut viran puolesta arvioida edellytykset hinnanalennukseen, kun kannetta ei voinut enää muuttaa ja kuluttaja ei olisi voinut oikeusvoimavaikutuksen vuoksi panna asiaa uudestaan vireille hinnanalennuskanteella). Myöhemmässä ratkaisussa katsottiin, että tietyt säännökset kuuluvat oikeusjärjestyksen perusteisiin, jolloin ne tulivat sovellettaviksi viran puolesta myös vaikka niitä arvioitiin ensimmäisen kerran vasta muutoksenhaussa (EUT *Faber*, 56 kohta). Soveltamisaloista tiivistetysti ks. myös *Vaitoja* 2014 s. 275–276.

62. EUT *Martín Martín* (C-227/08) EU:C:2009:792, 34–36 kohta (maksamismääräyksestä tehdyssä valituksessa muutoksenhaussa voitiin viran puolesta ottaa huomioon mitättömyys, vaikka siihen ei ollut missään vaiheessa vedottu). Direktiivin on korvannut kuluttajaoikeusdirektiivi 2011/83/EU. Ks. esim. *Whittaker* 2013 s. 125.

liseen lakiin perustumatonta tai siitä poikkeavaa tutkimisvelvollisuutta.⁶³ Niin ikään vastaavia yleiseen etuun ja heikomman osapuolen suojaamiseen pyrkiviä tavoitteita saatettaisiin soveltaa myös toisiin asiaryhmiin.⁶⁴

Kansallinen lainsäädäntö voi edellyttää tuomioistuinta pääsääntöisesti ilmoittamaan kontradiktorisen periaatteen mukaisesti asianosaisille, että se on todennut kohtuuttoman sopimusehdon, ja varaamaan heille tilaisuuden lausua asiasta.⁶⁵ Uudemmassa oikeuskäytännössä on tuotu esiin myös tuomioistuimen velvollisuus omasta aloitteestaan selvittää tosiseikkoja kyselytoimin ja soveltaa vastaavaa periaatetta myös silloin, kun siitä ei ole säännöstä kansallisessa laissa.⁶⁶ Kohtuuttomuutta koskevien välipäätelmien tekeminen ei ilmeisesti ole kuitenkaan välttämätöntä, jos tästä ei säädetä kansallisesti.

Kontradiktoristen menettelyiden lisäksi viran puolesta tutkimista on tehtävä myös summaarisessa maksamismääräysmenettelyssä, jossa vaatimusta ei ole riitautettu.⁶⁷ Viran puolesta asioita voidaan tutkia myös ennen tiedoksiantoa ja yleisemmin passiivisuudesta huolimatta.⁶⁸ Kohtuuttomuuteen on mahdollista vedota ensimmäisen kerran myös määräajassa tehdyssä välitystuomion kumoamiskanteessa.⁶⁹ Toisaalta kun passiivisuuden johdosta lainvoimaiseksi tullutta välitystuomiota vahvistettiin täytäntöönpanoperusteeksi, EU-oikeuden tehokkuusperiaate ei enää edellyttänyt viran puolesta tutkimista. Kuluttajasopimusten kohtuuttomuus on kuitenkin katsottava oikeusjärjestyksen perusteisiin kuuluvaksi säännökseksi, jolloin se usein tulee tässäkin vaiheessa kansallisen lain mukaan tutkia.⁷⁰ Viran puolesta tutkimisen puuttuminen aiemmissa vai-

63. Ks. *Whittaker* 2013 s. 126.

64. Esimerkkeinä työoikeus, syrjinnän vastaiset säännökset, ympäristöoikeus ja tuomioistuimen kansainvälinen toimivalta ja lainvalinta siltä osin, kun niissä suojataan heikompiä osapuolia pakottavilla säännöksillä. Ks. esim. *Hans-W Micklitz: Unfair Terms in Consumer Contracts*. Teoksessa *European Consumer Law*. 2nd edition. Intersentia 2014 s. 162; *Whittaker* 2013 s. 126 av 226–230; *Snijders* 2009 s. 149 av 40–42.

65. EUT *Banif Plus Bank* (C- 472/11) EU:C:2013:88, 31–33 kohta (alioikeus ilmoitti pitävänsä luottosopimuksen erästä ehtoa kohtuuttomana, ja vastaaja vetosi sen jälkeen kohtuuttomuuteen myöntäen vain luottosopimuksen pääoman).

66. Ks. esim. EUT *Asbeek Brusse*, 52–53 kohta. Periaatteisiin on viitattu kontradiktorista menettelyä koskeissa tapauksissa.

67. EUT *Banco Español* (C-618/10) EU:C:2012:349, 57 kohta. Vrt. ratkaisut EUT *Pannon GSM* ja EUT *Pénzügyi*, joissa kuluttaja oli asianmukaisesti riitauttanut maksamismääräyksen. Alioikeusudistuksessa suomalainen maksamismääräysmenettely korvattiin summaarisella tuomioistuinmenettelyllä (HE 15/1990 vp s. 31–32).

68. EUT *Océano*, 17–18 ja 29 kohta; EUT *Pohotovost'*, 77 kohta.

69. EUT *Mostaza Claro*, 39 kohta.

70. EUT *Asturcom*, 47 ja 52–54 kohta. Tapauksessa kahden kuukauden määräaika välitystuomion kumoamiskanteen vireille panemiseksi ei vaarantanut EU-oikeuden tehokkuutta. Kahden viimeksi mainitun ratkaisun välissä on aste-ero siinä, että *Mostaza Claro* -ratkaisussa velvollisuus tutkia oli pakottava, kun taas *Asturcom*-ratkaisussa tutkiminen oli tehtävä vain, jos se kansallisten sääntöjen mukaan oli mahdollista (*Lenaerts et al.* 2014 s. 135; *Whittaker* 2013 s. 120–121). Oikeusvoimavaiikutuksen rajoista kokoavasti ks. esim. *Samuli Miettinen: Oikeus-*

heissa voikin johtaa siihen, että väitteitä voi esittää myöhemmissä prosesseissa. Esimerkiksi ulosottomenettelyssä tuli voida ensimmäistä kertaa vedota ulosotoperusteen kohtuuttomuuteen ja pääasiaa käsittelevän tuomioistuimen tuli voida keskeyttää ulosmittausmenettely.⁷¹ Myös kuluttajajärjestö voi ajaa kielto-kannetta kohtuuttoman sopimusehdon toteamiseksi, ja saatuja johtopäätöksiä voitiin tai jopa tulee soveltaa myös muissa asioissa tehokkuuden turvaamiseksi.⁷²

Tutkimisvelvollisuus voi konkretisoitua ensimmäisen kerran vasta muutoksenhaussa. Ainakin keskeisimmät kuluttajaoikeudelliset suojasäännökset kuuluvat EU-tuomioistuimen mukaan oikeusjärjestyksen perusteisiin, mikä useissa kansallisissa laeissa sallii ottaa ne huomioon myös tällöin tai esimerkiksi välitystuomion vahvistamisasiassa.⁷³ Toisaalta jos kansallinen prosessioikeus ei salli ratkaisun muuttamista muuten kuin valitetulta osin (*reformatio in pejus*), EU-oikeus ei velvoita tähän.⁷⁴ Muutoksenhakuvaiheessa tuomioistuimen tulee tarvittaessa viran puolesta luonnehtia uudelleen vaatimuksen oikeudellisen perusta ja tutkia, ilmeneekö alemmissa oikeusasteissa esitetyistä seikoista pätemättömyysperuste.⁷⁵

3.2. Eräitä aineellisia tutkimiskohteita

EU-tuomioistuimen ratkaisukäytännöstä käy ilmi lukuisia aineellisia säännöksiä, joita tulee eri vahvuusasteella tutkia viran puolesta. Näistä esitetään esimerkinomaisesti muutamia. Kohtuuttomien sopimusehtojen arviointi on yleisintä. Niiden arviointi voi konkretisoitua myös muiden direktiivien soveltamisalalla, esimerkiksi kulutusluoton tai tavaran kaupan yhteydessä.

Kohtuuttomia sopimusehtoja koskevan direktiivin 3(1) artiklan mukaan sopimusehtoa voidaan pitää kohtuuttomana, jos siitä ei ole erikseen neuvoteltu ja sopimusehto hyvän tavan vastaisesti aiheuttaa kuluttajan vahingoksi huomatta-

voima EU-oikeudessa. Lakimies 2012 s. 419–436, s. 425–428. Vireillä olevassa asiassa EUT *Tomásova* (C-168/15) kyse on kohtuuttoman sopimusehdon sisältäneen välitystuomion täytäntöönpanosta aiheutuneesta vahingon korvaamisesta jäsenvaltion unionioikeuden rikkomisen perusteella.

71. EUT *Aziz* (C-415/11) EU:C:2013:164, 64 kohta. Ks. laajemmin ja kriittisesti esim. *Micklitz* 2013.

72. EUT *Invitel* (C-472/10) EU:C:2012:242, 44 kohta. Laajemmin ks. *Micklitz* 2014 s. 154–155.

73. EUT *Faber*, 56–57 kohta; EUT *Asturcom*, 52 kohta; EUT *Jörös* (C-397/11), 30 kohta (kontra-diktorinen menettely, jossa kuluttaja toimi kantajana vetoamatta kaikkiin relevantteihin seikkoihin); EUT *Asbeek Brusse*, 44–46 kohta.

74. EUT *Heemskerk* (C-455/06) EU:C:2008:650, 45–47 kohta ja näin Suomessa (KKO 2015:60, 64 kohta).

75. EUT *Jörös*, 35–36 kohta.

van epätasapainon oikeuksien ja velvollisuuksien välillä.⁷⁶ Direktiivi ei 1(2) artiklan mukaisesti koske pakottavia säännöksiä heijastavia sopimusehtoja. Sopimusehtojen kohtuuttomuuden arviointi ei 4(2) artiklan mukaan saa kuitenkaan koskea sopimuksen pääkohteen arviointia, hinnan tai korvauksen riittävyttä eikä vastineena toimitettavia palveluja tai tavaroita, jos ehdot on laadittu selkeästi ja ymmärrettävästi.⁷⁷

Kohtuuttomat sopimusehdot tulee direktiivin 6(1) artiklan mukaisesti jättää kokonaan soveltamatta, ja sopimus jää muilta osin sitovaksi, jos sopimus voi olla olemassa ilman kohtuuttomia ehtoja. Tuomioistuin ei saa sovitella tai muuttaa ehtoa kohtuulliseksi.⁷⁸ Toisaalta sopimus voidaan katsoa myös kokonaisuudessaan pätemättömäksi, jos se on objektiivisesti perusteltua tai jos kansallisesti säädetään kuluttajan paremmasta suojelemisesta tällä tavoin.⁷⁹ Kohtuuton sopimusehto voidaan korvata dispositiivisella kansallisella säännöksellä vain, jos tuomioistuimen olisi todettava koko sopimus pätemättömäksi ja tästä aiheutuisi kuluttajalle haitallisia seurauksia.⁸⁰

Asian kuuluminen direktiivien soveltamisalaan on arvioitava viran puolesta, ja tuomioistuimen on kansallisen oikeuden säännöksistä riippumatta selvitettävä, onko kyse vakiosopimusehdosta.⁸¹ Kuluttaja-asemaan ei tarvitse ve-

76. KKO 2015:60, 53 kohdan mukaisesti ”hyvän tavan vastaisuudella” ei ole merkittävää itsenäistä sisältöä. Yleisesityksenä ks. *Gerstenberg* 2015 s. 604–613.

77. Jos esimerkiksi verrannollinen vuosikorko on laskettu väärin tai sitä ei ole ilmoitettu riittävän selkeästi, sopimusehtojen kohtuuttomuus tulee tältäkin osin arvioitavaksi (EUT *Pohotovost’*, 71–77 kohta). Kansallisesti voidaan tarjota laajempaa suojaa myös näiltä osin (EUT *Caja de Ahorros* (C-484/08) EU:C:2010:309, 32–33 kohta). Ratkaisussa KKO 2015:60 enemmistö katsoi, että luottokorkoon sidottu viivästyskorko oli sopimuksen olennainen ehto, mutta vähemmistö, että viivästyskorko oli liitännäinen ehto siitä riippumatta, että luottokorko vaikutti sen määräytymiseen. EU-tuomioistuimen mukaan säännöstä on poikkeuksena tulkittava suppeasti. Esimerkiksi ratkaisuissa EUT *Kásler* (C-26/13) EU:C:2014:282, 36–59 kohdassa ja EUT *Van Hove* (C-96/14) EU:C:2015:262, 33–39 kohdassa esitetään yleisiä arviointikriteerejä. Ratkaisussa EUT *Matei* (C-143/13) EU:C:2015:127, 43–71 kohta, prosentuaalisesti merkittävään vastikkeeseen ”riskipalkkio” ja oikeus muuttaa yksipuolisesti korkokantaa eivät lähtökohtaisesti vaikuttaneet olleen sopimuksen pääkohde. Niin ikään sopimussakat eivät ole 4(2) artiklan mukaisia olennaisia ehtoja (*Micklitz* 2014 s. 138).

78. EUT *Asbeek Brusse*, 59–60 kohta (vastaavasti sopimussakon alentamisesta); EUT *Banco Español*, 65 ja 73 kohta. Tällä pyritään siihen, että kohtuuttomien ehtojen käyttö loppuu, eivätkä elinkeinonharjoittajat olisi taipuvaisia jatkamaan ehtojen käyttämistä sen vuoksi, että niitä kuitenkin soviteltaisiin (68–69 kohta); KKO 2015:60, 50 kohta.

79. EUT *Jörös*, 47 kohta; EUT *Pereničová* (C-453/10) EU:C:2012:144, 32–36 kohta.

80. EUT *Kásler*, 80–85 kohta; EUT *Unicaja Banco* (yhdistetyt asiat C-482/13, C-484/13, C-485/13 ja C-487/13) EU:C:2015:21, 33 kohta (kiinnitettyjen kiinteistöjen ulosmittausmenettely); KKO 2015:60, 51 kohta.

81. EUT *Pénzügyi*, 49 ja 51 kohta; KKO 2015:60, 22 kohta. *Pénzügyi*-ratkaisussa ei vastattu kysymyksen tuomioistuimen vallasta selvittää yleisesti ottaen tosiseikkoja silloin, kun tämä ei kansallisen lain mukaan ollut mahdollista. Koska elinkeinonharjoittajalla on direktiivin 3(2) artiklan mukaan todistustaakka siitä, että ehdosta on nimenomaisesti neuvoteltu, tuomiois-

dota nimenomaisesti, vaan asia tulee arvioida viran puolesta käytössä olevien seikkojen valossa tai pyytämällä selvennystä.⁸²

Direktiivin liitteenä on esimerkinomainen 17-kohtainen luettelo mahdollisesti kohtuuttomista ehdoista. Oikeuspaikkasopimus, jonka mukaan riidat ratkaistaan elinkeinonharjoittajan eikä kuluttajan kotipaikan tuomioistuimessa, on kohtuuton sopimusehto, ja nämä ehdot on tutkittava viran puolesta.⁸³ Myös välitystuomioistuimen käytöstä sopiminen voi olla ongelmallista.⁸⁴ Toisena tyyppitapauksena kohtuuttomasta sopimusehdosta on suhteettoman korvauksen (esimerkiksi korko tai sopimussakot) vaatiminen kuluttajalta, joka ei täytä velvollisuuksiaan.⁸⁵ Myös lakisääteinen enimmäismääräinen korko saattaa olla kohtuuton.⁸⁶ Kuluttajasopimuksen riitauttamista tai tuomioistuimen tutkimisvelvollisuutta ei voi myöskään sitoa määräaikoihin.⁸⁷

Kuluttajansuoja kattaa myös tilanteet, joissa sopimusehto on kohtuuton, mutta kuluttaja ei vetoa kohtuuttomuuteen, koska hän ei tunne oikeuksiaan tai joutuu luopumaan niistä oikeudenkäynnistä aiheutuvien kulujen vuoksi. Tuomioistuin voi jättää kohtuuttoman sopimusehdon soveltamatta, ellei kuluttaja kohtuuttomuudesta kuultuaan kaikesta huolimatta vastusta soveltamatta jättämistä.⁸⁸ Tämän perusteella yleisluontoinen kanteen myöntäminen silloin, kun kuluttaja ei ole tullut tietoiseksi kohtuuttomuudesta, ei välttämättä vielä estä soveltamatta jättämistä. Tuomioistuimen viran puolesta tutkimisvelvollisuuden laajuuteen ei vaikuta myöskään se, edustaako kuluttajaa asianajaja vai ei.⁸⁹

tuin voinnee olettaa, että kyse on vakiosopimusehdosta, ellei toisin osoiteta (*Whittaker* 2013 s. 123).

82. EUT *Faber*, 44 ja 46 kohta.

83. EUT *Océano*, 22–24 kohta; EUT *Pannon GSM*, 44 kohta; EUT *Pénzügyi*, 52–56 kohta.

84. Ks. esim. EUT *Asturcom*, 25 ja 59 kohta.

85. Ks. esim. EUT *Pohotovost*¹, 55–58 kohta.

86. EUT *Unicaja Banco*, 40–41 kohta. Merkittävän epätasapainon arvioinnissa voidaan huomioda se, millaiseksi tasapaino muodostuisi kansallisen lain mukaan, jos asiasta ei olisi lainkaan sovittu (EUT *Aziz*, 68 kohta).

87. EUT *Cofidis*, 35 kohta. Tapauksessa oli kyse kanneperusteena olevasta tapahtumasta laskettavasta kahden vuoden määräajasta kanteen nostamiselle.

88. EUT *Pannon GSM*, 30, 33 ja 35 kohta; EUT *Banif Plus Bank*, 27 ja 35 kohta; EUT *Asbeek Brusse*, 49 kohta. Ks. esim. *Whittaker* 2013 s. 121–122.

89. EUT *Rampion*, 65 kohta; EUT *Faber*, 47 kohta.

4. Arviointia ja johtopäätöksiä

4.1. Päätelmiä tutkimisvallasta ja sen kehittymisestä

Suomalainen prosessioikeus sallii ja tiettyyn rajaan asti velvoittaakin tuomioistuinta selvittämään asiaa omasta aloitteestaan. Tämän vuoksi tuomioistuin voi olla velvollinen huomioimaan viran puolesta EU-oikeudellisesti pakottavia julkisia intressejä suojaavia säännöksiä, kuten EU-kilpailuoikeuden normeja, vaikka tätä ei olisikaan vaadittu. Vielä laajempänä ja yksiselitteisempänä tutkimisvelvollisuus konkretisoituu hiukan eriasteisena tietyissä kuluttajaoikeudellisissa asioissa EU-oikeuden soveltamisalalla.⁹⁰ Esimerkiksi sopimusehtodirektiivin soveltamisalalla tuomioistuimen tulee viran puolesta tarkistaa, kun sillä on käytössään tutkimisen edellyttämät oikeudelliset ja tosiasialliset seikat, onko kyse soveltamisalaan kuuluvasta vakiosopimusehdosta, arvioida ehdon kohtuuttomuutta ja tarvittaessa pyytää lisäselvitystä. Tutkimisvelvollisuus ei myöskään riipu aktiivisuudesta prosessissa tai vetoamisesta kuluttaja-asemaan tai sopimusehdon kohtuuttomuuteen. Näin ollen esimerkiksi yksipuolista tuomiota (OK 5:13 ja 12:13), vaatimis- ja vetoamistaakkaa (OK 24:3), materiaalista prosessinjohtoa (OK 5:19 ja 6:2a.2), preklusiota (OK 6:9, 25:17 ja 30:7) ja kanteenmuutoskieltoa (OK 14:2) koskevat prosessisäännökset voivat edellyttää tilannekohtaista uudenlaista tulkintaa.

Tuomioistuin voi myös joutua tekemään ratkaisun asianosaisen nimenomaisen tahdonilmauksen vastaisesti, esimerkiksi kontrolloimalla myöntämistä tai väitettä siitä, että kyse ei ole kuluttaja-asiasta tai vakiosopimuksesta. Niin ikään täydennyskehotusten käyttö on tarpeen tosiseikaston rikastamiseksi, jos haastehakemus herättää epäilyksiä tai kanneperusteita ei ole ilmaistu riittävän selvästi tai jos selvästi perusteettomana hylkääminen voisi tulla kyseeseen ja kantajalle olisi aiheellista varata tilaisuus lausua asiasta. Vastaavat periaatteet koskevat myös kontradiktorista menettelyä.⁹¹

Ratkaisussa KKO 2015:60 katsottiin, ettei EU-oikeuden soveltamisalaan kuuluvien kohtuuttomien sopimusehtojen tutkimisvelvollisuudesta voitu johtaa vastaavan soveltamisalaltaan laajemman kansallisen säännöksen tutkimisvelvollisuutta, koska nimenomaista säännöstä tästä ei ollut. Sopimusehdon kohtuullistamisperusteella on käytännössä merkittävä ero, koska kansallista sään-

90. Direktiivejä koskevat ratkaisut heijastuvat kansallisen lain tulkintaan EU-oikeuden tulkinta-vaikutuksen kautta, eivätkä kansalliset tuomioistuimet voi tulkita kansallista lakia *contra legem* (*Trstenjak – Beyens* 2011 s. 122–123). Suomen prosessioikeudelliset ja aineelliset säännöt ovat kuitenkin varsin joustavia, eikä ongelmia yleensä aiheudu.

91. Lähestymistavassa on yhteneväisyyttä sosaaliseen siviilioikeuteen ja ”pieniin hyvin vastuukertomuksiin”, ks. esim. *Thomas Wilhelmsson*: Yleiset opit ja pienet kertomukset ennakoitaavuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. *Lakimies* 2004 s. 199–227, erit. s. 201–202.

nöstä voitaisiin soveltaa muun ohella myös silloin, kun kyse on sopimuksen pääkohteesta ja sopimusehto on laadittu selkeästi ja ymmärrettävästi. Ilmeisesti korkein oikeus katsoi tällaisen sopimusehdon kohtuuttomuuden arvioimisen olevan ainakin tässä tapauksessa siinä määrin tulkinnanvarainen asia, ettei nimenomaisen lainsäädännöllisen tai EU-tuomioistuimen ratkaisuihin johtuvan tuen puuttuessa oma-aloitteista tutkimisvelvollisuutta ollut syytä ulottaa näihin tapauksiin. Tästä ei nähdäkseeni kuitenkaan kannata tehdä ehdotonta päätelmää, että kyseisen kansallisen lain säännöksen soveltaminen viran puolesta ei missään tilanteessa olisi mahdollista. Kohtuuttomuus käsillä olevia seikkoja arvioitaessa voi nimittäin olla myös kyseistä tapausta yksiselitteisempää.

Tämä ilmentää sitä perimmäistä kysymystä, milloin aineellisen lain säännös voi johtaa selvästi perusteettomuuteen eikä vain vetoamista edellyttävään perusteettomuuteen. Tähän aineelliseen oikeuteen nivoutuvaan kysymykseen ei tämän artikkelin laajuudessa ole mahdollista antaa vastausta. Yleisesti ottaen perusteltua mielestäni on, että eräiden säännösten vastaisuus johtaa vahvemmin hylkäämiseen selvästi perusteettomana ja niitä tulee tutkia aktiivisemmin (esimerkkinä tunnetut ”ongelmatapaukset” luottosopimuksissa), kun taas toisissa tuomioistuimella ei voi olla velvollisuutta selvittää asiaa perin pohjin, mutta valta tai velvollisuus puuttumiseen on, jos konkreettiset seikat ovat tiedossa (esimerkkinä OK 5:6.2:n mukaiset tilanteet). Erääksi keskeiseksi arviointiperiaatteeksi näyttää muodostuvan EU-oikeuteen perustuva laaja tutkimisvelvollisuus verrattuna suppeammalle toiminnalle kansallisen lain mukaan. Jotkin pakottavat säännökset niin ikään rajautunevat tutkimisvallan ulkopuolelle, sillä ne edellyttävät asianosaisen vetoamista.

Ratkaisu KKO 2015:60 lienee vaikuttanut käräjäoikeuksissa erittäin merkittävällä tavalla. Koska ratkaisun oikeusohje edellyttää tuomioistuimelta monenlaista ja monimutkaistakin arviointia, on oletettavaa, että kaikki jonkin määritellyn prosenttimäärän ylittävät viivästysseuraamukset tai -maksut joutuvat lähemmän tarkastelun kohteeksi. Koska kantajat eivät tyypillisesti ilmoita haastehakemuksissa todellista vuosikorkoa, sen suuruudesta jouduttaneen tekemään karkea arvio esitettyjen faktojen perusteella.⁹² Vaikka todelliseksi vuosikoroksi ilmoitettaisiinkin noin 50 prosenttia, siinä ei välttämättä ole huomioitu kaikkia pakollisia tai vapaaehtoisia maksuja, jotka tulisi luonnehtia todelliseen vuosikorkoon kuuluviksi. Vaatimukset voivat myös olla korkolain pakottavat säännökset huomioiden joiltakin osin tehottomia. Näiden pohjalta yleisin kirjelmien, täydennyskehotuksien tai lausumapyynnöiden velkojia pyydetään ottamaan kantaa ratkaisussa KKO 2015:60 ilmenneisiin soveltamisedellytyksiin. Oletettavasti osassa kannanottoja vaatimuksista luovutaan, mutta osassa pitäydään, jolloin kysymykset on ratkaistava. Luultavasti erityisesti sopimusehto-

92. Suuruusluokka on tyypillisesti helposti pääteltävissä luoton pääoman, sopimuksen solmimisen ja eräpäivän sekä vaadittujen korkosaatavien tai maksujen suuruudesta.

direktiivin sopimuksen pääkohteen tulkintaan ja tätä koskevan ehdon selkeyteen ja ymmärrettävyyteen tultaneen palaamaan etenkin tapauksissa, joissa vuosikorko on jollakin tavalla ilmoitettu.⁹³

Ratkaisusta KKO 2015:76 ilmenee, että kansalliseen säännökseen perustuvaa tutkimisvaltaa passiivisuustilanteessa voidaan pitää suppeana ainakin silloin, jos säännöksen tulkinnanvaraisuuden vuoksi kyse voi olla tahdonvaltaisesta seikasta. Pakottavan säännöksen ollessa selkeä aiempi varsin vakiintunut hovioikeuskäytäntö soveltunee edelleen. Ratkaisu saattaa kuitenkin supistaa etenkin eräissä käräjä- ja hovioikeuksissa sovellettua laajahkoa tutkimismahdollisuutta. Myöhemmin joudutaan luultavasti ottamaan kantaa myös muihin pakottaviin säännöksiin prosessioikeuden kannalta, tuomioistuimen velvollisuuksiin ennen ratkaisun tekemistä, oikeudenkäyntikuluihin sekä tutkimisvelvollisuuden ja myöntämisen suhteeseen. Myös muut aineelliset ongelmat saattavat konkretisoitua.⁹⁴ Ennen tai myöhemmin myös kontradiktoriseen menettelyyn kohdistuvat paineet edellyttävät ratkaisua.⁹⁵ Niin ikään tutkimisvelvollisuuden puutteet pääasiaa ratkaistaessa saattavat johtaa uudentyyppisiin tilanteisiin esimerkiksi ulosottoon liittyvissä prosesseissa.

4.2. Oikeuspolitiikkaa ja käytännön haasteita

Pelkästään kansallisen lain perusteella kynnys tutkimiselle ja selvästi perustetomana hylkäämiselle voitaisiin hahmottaa varsin korkealle, jolloin tuomioistuimen rooliksi redusoituisi konfliktinratkaisu. Tämän loogisena seurauksena tuomioistuimen ydintehtäviin ei kuuluisi riidattomien velkomusasioiden ”paperinpyöritys”. Toisaalta jos tuomioistuimen tehtäväksi hahmottaa oikeusturvan toteuttamisen ja aineellisen lainsäädännön noudattamisen edistämisen, pakottavien säännösten tutkiminen matalammalla kynnyksellä olisi perusteltua. Tietyissä asioissa myös EU-oikeus velvoittaa tähän. Vastaavasti on myös katsottu, että tuomioistuimella on velvollisuus viran puolesta tutkia myös joitakin vielä tarkemmin jäsentymättömiä indispositiivisia seikkoja. Oikeusdogmaattisesti ja oikeuspoliittisesti molemmille katsannoille voidaan nähdä perus-

93. Esimerkiksi jo ennen ratkaisun KKO 2015:60 antamista kyseinen kantaja on muuttanut uusien sopimusten ehtoja siten, että niissä mainitaan todellinen vuosikorko.

94. Esimerkkinä puutteet luottokelpoisuuden arvioimisessa (ks. alaviite 60). Vrt. KSL 7:14, jossa säädetään, että arviointi on tehtävä kuluttajan tuloja ja muita taloudellisia olosuhteita koskevien riittävien tietojen perusteella. 1.6.2013 voimaan tulleen uudistuksen mukaisesti kuluttajan maksuhäiriömerkintöjen tarkastaminen ei ole riittävää, vaan luottotiedot tulee tarkastaa ja hankkia myös muuta luotettavaa selvitystä. Lakimuutoksella pyrittiin vaikuttamaan myös rahamäärältään pienehköihin luottoihin. (HE 78/2012 vp s. 11 ja 18–19.)

95. Ks. esimerkiksi ratkaisu EUT *Duarte Hueros*.

teluja, mutta pidän kuitenkin jälkimmäistä kantaa painavampana sen käytännöllisistä haasteista huolimatta.

Aktiivisen roolin omaksuminen summaarisissa velkomusasioissa voi aiheuttaa käräjäoikeuksissa vaikeuksia, koska asioita tulee vireille vuosittain satoja tuhansia ja valtaosassa velotaan kuluttajasaatavia, joiden yhteydessä myös kysymys EU-oikeuden soveltamisalasta konkretisoituu. Summaarisiiin asioihin käytetty käräjätuomarien henkilötyöpanos on viisi ja käräjänotaarien 28 henkilötyövuotta.⁹⁶ Summaarisiksi tarkoitettua menettelyä lienee kehitettävä, jos kuluttajasaatavien ongelmia tulisi tarkastella yksityiskohtaisesti ja aktiivisesti. Tarvittaisiin esimerkiksi yksityiskohtaista ohjeistusta siitä, millaisiin ongelmatilanteisiin summaarisia asioita ensiksi käsittelevät käräjäsiihteerit varautuvat ja miten niihin reagoitaisiin kevyimmällä mahdollisella tavalla. Ongelmia eivät niinkään aiheuta yksiselitteiset ja nimenomaiset pakottavan lainsäädännön vaatimukset kuin epäselvät, säännösten kiertotarkoituksessa toteutetut tai sääntelemättömät järjestelyt tai yleinen kohtuuttomuusarviointi.

Tuomioistuimen henkilökunnalla voi oman työ määrän hallitsemiseksi tai tuomioistuimen tehtävää koskevan käsityksen vuoksi olla kiusaus omaksua varsin neutraali rooli, jossa vain räikeästi lainvastaisiin vaatimuksiin puututaan eikä lisäselvityksiä juuri pyydetä. Perinteisesti tuomioistuimen roolina ei olekaan ollut toimia toisen asianosaisen puolesta, jos tämä itse tyytyy olemaan passiivinen. Koska viran puolesta toimiminen edellyttää, että kantaja on tuonut esille ratkaisun kannalta olennaiset tosiseikat, ellei tuomioistuin aktiivisesti rikasta tosiseikkoja itse, on mahdollista olla puuttumatta hiukan epämääräisempiinkin vaatimuksiin ja jättää avaamatta ”vaaran lähteitä”. Tällainen rooli voi kuitenkin ajautua ristiriitaan kuluttajan suojaksi pakottavan EU-oikeuskäytännön kanssa ja mahdollisesti myös eräiden kansallisten pakottavien normien kanssa. Liian passiivisen mallin omaksuminen saattaa johtaa myös jäsenvaltion korvausvastuuseen EU-oikeuden rikkomisesta.

Selvitysmiehet ovat esittäneet summaaristen riita-asioiden siirtämistä ulosottoviranomaiselle. Kuten korkein oikeus on lausunnossaan todennut, tästä aiheutuu merkittäviä haasteita muun muassa kuluttajaoikeudellisten asioiden tutkimiselle EU-oikeuden edellyttämässä laajuudessa.⁹⁷ Aiemmassa vastaavassa vuoden 2006 selvityksessä tähdennettiin, että velkoja voi esittää myös sellaisia vaatimuksia, joilla ei ole hyväksyttävää oikeudellista perustaa, jos velan faktaperuste on oikein ilmoitettu. Siksi oikeudenkäymiskaassa on säännös selvästi

96. Tyypillisesti summaarisia asioita käsittelevät käräjäoikeuslain 19 §:n mukaisella määräyksellä käräjäsiihteerit ja oikeudellista arviointia vaativia tai riitautuneita asioita lähinnä käräjänotaarit. Kansliahenkilökunnan henkilötyöpanos on noin 180 htv ja haastemiesten 160 htv (OMSO 52/2014 s. 46–47).

97. OMML 39/2015 s. 12–13. Vastaavia näkökohtia toivat esille myös Rovaniemen hovioikeus ja oikeusministeriön lainvalmisteluosasto. Käräjäoikeudet olivat niin ikään tunnistanee erityisesti pienlainatoimintaan liittyvät oikeusturvakysymykset.

perusteettomuudesta, vaikka vastaaja ei olisi vastustanut kannetta. Ulosottomenettelyssä puuttumismahdollisuutta ei ole. Velallisen ja yleisen oikeusturvan kannalta tällainen tuomioistuinkontrolli on kuitenkin tärkeää.⁹⁸

Niin ikään selvityksessä tiivistettiin, että tuomioistuinkontrollin merkitystä ei ole syytä vähätellä. Vaatimuksia peruutetaan vapaaehtoisesti, kun velkojaan otetaan perusteettoman vaatimuksen johdosta yhteyttä. Kontrolli takaa myös sen, ettei perusteettomia vaatimuksia alun perinkään esitetä. Hylkäävien tuomioiden vähäisestä määrästä ei voi tehdä päätelmiä ongelman laajuudesta. Kontrollista luopuminen tekisi selvästi perusteettomien vaatimusten esittämisestä nykyistä houkuttelevampaa ja myös yleisempää. Velkojaa on vaikea saada valvomaan velallisen etua ja vaikka väärinkäytökset olisi sanktioitu, noudattamista olisi vaikea valvoa. Koska selvästi perustellun ja perusteettoman välinen harmaa alue on niin suuri, sen hyödyntämistä on käytännössä vaikea estää.⁹⁹ Summaaristen asioiden käsittelyä tulisikin mitä ilmeisimmin ennemmin kehittää rakenteellisesti, virtaviivaistaa ja mahdollisesti keskittää kuin siirtää ulosottoviranomaiselle.¹⁰⁰

Onko ongelmaan ratkaisua? Tutkimisvelvollisuuden väistelemisen näyttäisi johtavan umpikujaan, joten asiaan tulisi löytää aktiiviseen toimintaan perustuva ratkaisu. Kuluttajaviranomaisen tai muiden kuluttajien kollektiivista etua valvovien tahojen aktiivisempi osallistuminen oikeudenkäynteihin voisi olla hyödyllistä, joko yksittäisissä asioissa oikeuskäytännön luomiseksi tai markkinaoikeudellisina asioina esimerkiksi yleisemmin sovellettavilla kieltokanteilla. Myös muun ohella luotonanto- ja perintätoimintaa valvovan aluehallintoviraston roolia voisi pohtia. Oikeudenkäymiskaaren voitaisiin myös lisätä eräiden muiden EU-maiden tavoin nimenomainen säännös järjestöjen tai viranomaisten mahdollisuudesta liittyä tiettyihin oikeudenkäynteihin väliintulijana. Kuluttajaviranomaisen ja tuomioistuinten tiedonvaihtoa kuluttajaoikeudellisissa asioissa voisi tiivistää. Käräjäoikeuksissa voitaisiin myös vahvemmin keskittää lainkäyttöhenkilökunnan työpanosta pilottitapauksiin, joiden pohjalta laadittaisiin ohjeistusta. Pilottitapauksen lainvoimaista ratkaisua odottaessa kantajaa voitaisiin pyytää väliaikaisesti peruuttamaan haastehakemus tai jättää asia lepäämään (OK 14:4) jopa ennen haasteen tiedoksi antamista.¹⁰¹ Tavoitteena tu-

98. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:15: Riidattomien velkomusasioiden kehittäminen s. 34.

99. OM 2006:15 s. 35. Jos tuomioistuimen halutaan puuttuvan viran puolesta harmaan vyöhykkeen vaatimuksiin, tutkimisvelvollisuudesta tulisi säätää nimenomaisesti ja kiinnittää huomiota pakottavien säännösten selkeyteen ja erityisesti siihen, ettei säännöksiin jätetä tahdonvaltaisia kontrolloimattomia ”takaportteja” (vrt. KKO 2015:76). Yhtenä sääntelystrategiana myös erityisiä syitä voidaan arvioida viran puolesta (OK 21:8c).

100. Siirtämiseen on myös muita vasta-argumentteja, joita ei voida käsitellä tässä (ks. OMML 39/2015).

101. Ratkaisun saamisella tai viivästymisellä voi olla vaikutuksia sekä velalliselle että velkojalle. Velkoja saattaa hyötyä siitä, jos sen saatavasta vahvistetaan ulosottoperuste ennen mahdolli-

lisi olla, että haastehakemukset olisivat jo valmiiksi asianmukaisia ja niistä ilmenisivät tuomioistuimen arviointiin vaikuttavat olennaiset seikat. Tämän toteuttamiseksi tietynlaisten haastehakemusten määrämuotoisuutta voisi lisätä sähköisen asioinnin kehittyessä. Erityisesti kuluttajaviranomaisten ja mahdollisesti tuomioistuinten tulisi tiedottaa laajemmin oikeuskäytännön kehityksestä, jotta vähennettäisiin kantajan kiusausta ”kokeilla kepillä jättä” ja hyödyntää ”vähiten tutkivia” tuomioistuinta ja käsittelijöitä.¹⁰² Myös KSL 7:17a:n mukaisen korkokaton alarajaa voisi nostaa merkittävästi tai tarkentaa luottorajaan liittyvää sääntelyä.¹⁰³

Haasteita aiheuttaa luonnollisesti se, että markkinoilla on runsaasti myös sellaisia toimijoita, jotka pyrkivät hyödyntämään oikeudellisesti perustellun ja täysin perusteettoman välillä olevan harmaan vyöhykkeen mahdollisimman tehokkaasti, esimerkiksi kiertäen pakottavia säännöksiä sopimusjärjestelyillä tai sääntelemättömäksi palveluksi muotoillulla tavalla. Toisaalta sopimusehtojen kohtuullisuus sekä ehtojen ymmärrettävyys ja selkeys ovat usein tulkinna-va-raisia asioita. Tuomioistuin voisi soveltaa laajemmin EU-oikeuden teleologista tulkintaa, jolloin esimerkiksi kohtuuttomien ehtojen käytöstä, todellisen vuosikoron ilmoittamisesta olleista puutteista tai luottokelpoisuuden arvioimisen laiminlyömisestä aiheutuvien seurauksien tulee olla yleis- ja erityispreveniivisessä mielessä tarpeeksi merkittäviä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi kohtuuttoman ehdon poistaminen kokonaan, puuttumattomuusperiaatteen soveltaminen tai oikeudenkäyntikulujen hylkääminen kokonaan tai osittain.¹⁰⁴ Olisi mahdollista jopa säätää, että esimerkiksi luottokelpoisuuden arvioimisen laiminlyönyt tai puutteellisesti tehnyt luotonantaja olisi oikeutettu ainoastaan pääomaan ja joutuisi kärsimään velkomisesta johtuvat liittämissä kustannukset vahinkonaan.¹⁰⁵ Hylättäessä kanne näissä tapauksissa selvästi perusteettomana joko osaksi tai kokonaan, oikeudenkäyntimaksu olisi jatkossa syytä määrätä sum-

sia muita velkoja. Korkolain 4.2 §:n mukaisesti velallisen viivästyskoron määrä voi vaihdella ratkaisuaikakohdan mukaan. Muuten viivästyskorolla ei ole kovin suurta merkitystä velalliselle, koska maksukykyinen velallinen hoitaneekin velan nopeasti, kun taas maksukyvyttömällä velallisella viivästyskorko juoksee joka tapauksessa riippumatta velkomuksen vaiheesta.

102. Vaikka yhdessä tuomioistuimessa jokin käsittelijä olisi hylännyt tietynlaisen vaatimuksen, kantaja voi ”kokeilla onneaan” vastaavissa asioissa muualla tai muilla käsittelijöillä.
103. Eräessä tyyppitapauksessa noin kuukauden mittaisesta luotosta tai luottorajasta veloitetaan luottokoron asemesta vain korkeahko käsittelymaksu, joka vastaa yli sadan prosentin vuosikorkoa. Epäsuhta korostuu, jos luottorajaa käytetään vain osittain, koska korvaus ei välttämättä riipu tosiasiaa nostetun pääoman määrästä.
104. Selvästi perusteettomana hylkäämisen vaikutus oikeudenkäyntikuluihin täytyisi systemaattikan kannalta vastata vähintään sitä, että vaatimus olisi väitteen johdosta hylätty perusteettomana (vrt. OK 21:3).
105. Tämä kannustaisi luotonantajia myöntämään vain sellaisia luottoja, joista velalliset suurella todennäköisyydellä pystyvät vastaamaan, jolloin myös luottojen kustannukset pysyisivät kohtuullisina, ks. esim. EUT *La Crédit Lyonnais*, 42–43 kohta. Vrt. alaviitteessä 41 mainittu ääritapaus puuttumattomuusperiaatteesta.

maarisen riita-asian maksusta (65 tai 86 euroa) poiketen OK 5:3:a koskevan pääsäännön mukaisena (250 euroa).¹⁰⁶ Tämä myös kompensoisi tuomioistuinten viran puolesta tutkimisesta aiheutuvia kustannuksia.

Dismissed as manifestly unfounded: *Ex officio* examination in summary proceedings

PEKKA SAVOLA, LL.D., Lic.Sc. (Tech.), Market Court Judge – (pp. 53–76)

The article analyses the right and duty of a court to examine, of its own motion (*ex officio*), facts and grounds in a typical civil suit. The issue manifests in particular in summary proceedings on debt recovery, where failure to respond or to appropriately contest the action results in a judgment by default. However, in so far as the action is manifestly unfounded, the action is dismissed by judgment on the merits.

The article studies binding civil law rules as to when the pertinent facts should be examined and applied by the court despite the passivity of the other party. Traditionally the court has assumed a passive role, not going beyond the ambit of the dispute as defined by the parties. The domestic exception has been the ”manifestly unfounded” criterion. In contrast, the Court of Justice of the European Union has introduced procedural requirements where certain provisions of consumer law within the scope of EU law are concerned. On the other hand, the Supreme Court of Finland has held that the threshold of *ex officio* activity varies, so that domestic provisions require and enable a lesser degree of examination compared to those in the scope of EU consumer law. Therefore the court must identify early on when and how EU law might apply. This will be a challenge particularly in uncontested summary proceedings.

106. Tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista annetun lain (701/1993) 3 §:n mukaan summaarisen riita-asian maksut koskevat tiukasti tulkittuna vain *yksipuolisella tuomiolla* ratkaistuja asioita (korostus lisätty). Uuden tuomioistuinmaksulain (HE 29/2015 vp tuomioistuinmaksulaiksi sekä laeiksi hallinto-oikeuslain 12 a §:n ja riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 28 §:n muuttamisesta s. 44 ja LaVM 2/2015 vp s. 5) 2 §:n mukaisesti oikeudenkäyntimaksu vastaajan riitauttamassa summaarisessa asiassa on 250 euroa ja laajassa riita-asiassa 500 euroa. Alennetut 65 ja 86 euron suuruiset maksut koskevat yksipuolisella tuomiolla tai myöntämisen perusteella tuomiolla ratkaistua tai sillensä jäänyttä OK 5:3:n mukaista asiaa. Paras tulkinta lienee 250 euron pääsäännön mukainen maksu.